

Litkin Vaszilij – Petőfi komi (zürjén) fordítója

Az 1960. szeptember 20–24-e között megrendezett budapesti Nemzetközi Finnugor Kongresszus mintegy 70 előadása közül a legtöbb német vagy orosz nyelven hangzott el. Érthető, hogy a Kongresszus közönsége nagy kíváncsisággal és érdeklődéssel várta Litkin Vaszilijnek, a Moszkvai Nyelvtudományi Intézet komi származású osztályvezetőjének magyar nyelvű előadását. Az Akadémia II. emeleti kis előadóterme zsúfolásig telt a hirdetett időpontra, sokan az ajtón kívül rekedve hallgatóztak. Alacsony termetű, szőke, meghatározhatatlan korú férfi lépett az előadói asztalhoz s kissé idegenes ejtésű, de nyelvtanilag hibátlan magyarsággal érdekes, színvonalas felolvasást tartott. Meleg ünnepsége után a hallgatóság soraiból sokan körülvették, és régi barátként üdvözölték, ölegették. A legtöbben csak ekkor tudták meg, hogy a neves tudós az 1920-as évek végén egy évig Magyarországon tanult, s az Eötvös Kollégiumnak is tagja volt.

Litkin ma Európa-szerte ismert, tekintélyes finnugor nyelvész. Cikkei és nagyobb munkái nélkül a permi nyelvek kutatója nem kezdhet eredményes bűvárlatokba. Litkin dolgozta fel először modern, tudományos igénnyel a magyar nyelvemlékek után legrégibb finnugor nyelvemlékcsoportot, a XIV. század végétől származó Abur jeles zürjén nyelvű szövegeket.

Azonban Litkin nemcsak tudós résztvevője volt a Kongresszusnak. A Nemzetközi Finnugor Kongresszus tiszteletére rendezett ünnepi hangverseny műsorában Ilja Vaszj komi költő egy versét hallhattuk. Ilja Vaszj Litkin költői neve. Litkin, a költő, már a Kongresszust megelőzőleg sem volt teljesen ismeretlen nálunk. Zsirai Miklós *A finnugorság ismertetésében* valamint a *Finnugor rokonságunkban* költőként is megemlíti. Weöres Sándor *A lélek idézése* című gazdag műfordításkötetében Litkin egy versét is megtalálhatjuk. Komi Lány című verse a Rádióban többször elhangzott.

Litkin – a földműves család gyermeke – 1895-ben született egy Sziktivkar melletti kis faluban. A paraszti sorsot és a munkás életet igen fiatalon, saját bőrén ismerte meg. Kultúra iránti különleges fogékonysága már igen korán megnyilatkozott. Kiválóan ismeri népének költészetét, s versei bizonyítják, hogy „tudja és érzi” komi anyanyelvét. Tanítóképzőt végez, majd a háború és a forradalom évei következnek. Íme egy részlet a vöröskatonai költő forradalomra emlékező verséből:

*Október, zord arcú hónap.
17. Vad, kormos ősz.
Bősz viharszelek csaholnak.
Most kazánt repeszt a gőz.*

(Ford. Képes Géza.)

Az elszigetelt, kisemmizett komi nép 1921-től a Komi Autonóm Köztársaságban emberi életet kezdhett. A mai boldog, virágzó kis köztársaságban nyoma sem található az egykori szétszórt, nyomorúságos zürjén településeknek. Litkin költői egyénisége együtt nő-

vekedett, fejlődött népével. Verseskötetek sorát adta ki, s komi nyelven is hozzáférhetővé tette a világirodalom néhány nagy alakjának egyes műveit: így Ady, Petőfi, Puskin költeményeit.

1959-ben jelent meg a Komi Állami Könyvkiadó gondozásában, Sziktivkárban Шонди Петирӧн (Napkeltekor) címen az életmű javából összeválogatott verseskötete.

Az eszmélő, emelkedő kis népek jelentős költőinek első feladata népük kincseinek leltárba vétele. A haza, a föld, a táj, a nép, a nyelv, a hagyományok felfedezése és tudatos felmérése, birtokba vétele, majd az ezekből kínáló témák sokszínű, egyre árnyaltabb és művészebb feldolgozása – felszabadult rokonnépeink valamennyi fontos költőjénél megfigyelhető jelenség. A következő mozzanat a kitekintés, később kilépés a világirodalomba.

A komi irodalom fejlődésének ez utóbbi szakaszában tart, de az egész fejlődésnek pontos tükröképét kaphatjuk Litkin költészetében. A komi táj és élet sajátos ízeit érzékelhetjük a már említett műsorban szereplő Szánon című költeményéből:

*Tágas... Az út véges?
Húzd lovam a szánt!
Ez itt a mi édes,
nagy komi hazánk.*

*Zord fenyők susognak,
felfülel az út.
Sötét folyók zúgnak,
csermely, patak fut.*

*Kézbe fagy a gyeplő,
Húzd lovam a szánt!
Ez a mi tündöklő
nagy komi hazánk!*

(Ford. Képes Géza)

Minket különösen érdeklő magyar műfordításai közül öt újabb Petőfi-fordítását találjuk meg a kötetben. Ezek cím szerint a következők: Бӧт ..., Az álom; Гажа тулыс донa тӧд, ..., Te a tavaszt szereted ... (szó szerint A vidám tavasz kedves neked); Туӧма тай ваыс, Kicsapott a folyó ... (szó szerint Hiszen megáradt a víz); Сьӧд нянь, Fekete kenyér s végül Абы гажа арся асыв. Kellemetlen őszi reggel... (pontosabban: Nem vidám őszi reggel).

A költemények nemcsak tartalmilag, hanem formailag is pontos fordítások. Ezt csupán részben magyarázza a két nyelv nagyfokú szerkezetbeli hasonlósága, rokonsága: bizonyos szórendi kötöttségek, viszonyító eszközök megegyező használata, névszói állítmány stb. közös megléte. Litkin nagyon szereti Petőfit, sok szempontból rokonnépeknek tekintheti. Szeretete saját költői tehetségével, leleményével párosulva, páratlan hűségű fordításra tette képessé.

A fordítások ismertetésének módszere a következő: első helyen az eredeti Petőfi vers áll, utána a teljes, szó szerinti magyar visszafordított szöveg található, ezt követi a komi átültetés néhány sora vagy szakasza a pontos szemléltetés, ill. egybevethetőség kedvéért, majd az egyes költemények utáni megjegyzések következnek.

Az álom

*A természetnek legszebb adománya.
Megnyílik ekkor vágyink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.
Álmában a szegény
Nem fázik és nem éhezik,
Bíbor ruhába öltözik,
S jár szép szobák lágy szőnyegén.
Álmában a király
Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál...
Nyugalmat élvez.
Álmában az ifjú elmegy kedveséhez,
Kiért epeszti tiltott szerelem,
S ott olvad égő kebelén. –
Álmamban én
Rabnemzetek bilincsét tördelem!*

Szép álom

*Te vagy a legszebb dolgunk
Álomban látod azt is
Akit a valóságban nem látsz és nem ismersz.
Álomban a szegényt bánat nem kínozza,
Világos, vidám házban jár.
Nehéz munka miatt nem szúrja fájdalom
És az éhség nem veri le.
Álomban a király nem dühöng,
Bottal s karddal nem figyelmeztet
Senkit nem ítél el s nem gyötör
Alszik akkor a feje.
Álomban a kedves lánynak az ifjú legény búsan énekel,
és a leány keblén mint tűzön énekel.
Álmomban
Széttöröm a rozsdás láncot, szétszakítom a kötelet,
S a hazámnak szabadságot hozok.*

Муча вѳм!

Медся мусатор тэ мян.

Вѳтнад аддзылан тшѳтти сѳѳѳс,

Кодѳс вемѳсѳн он аддзыв ни он тѳд...

A vers Litkin első Petőfi-fordításai közül való. Birkózik a nem könnyű szöveggel, de a szenvedélyesen és szeszélyesen csapongó sorok tömörségét még nem sikerül híven visszaadnia. A 16 soros eredetivel szemben a komi szöveg 17 soros. Petőfi utolsó sorát: „Rabnemzetek bilincsét tördelem!” Litkin kissé aktualizálja, a forradalomra s saját szabaddá lett népére gondolva így fordítja, egészíti ki: „Széttöröm a rozsdás láncot, szétszakítom a kötelet, / S a hazámnak szabadságot hozok”.

Az egyszerű formabeli összevetés vallomása a következő:

Petőfi rímrendszere: abba d d c c e e f f g h h g

ritmusa, ill. szótagszáma: 3 11 11 11 6 8 8 8 6 10 5 12 12 8 4 10

Litkin rímrendszere: a x x a b x x b c d d c c e e x f f

ritmusa, ill. szótagszáma: 3 8 8 11 7 10 10 5 7 10 10 7 12 12 4 9 8

A fordítás a szerkezet lényegét, fontos pilléreit tekintve tehát pontosnak mondható.

Sikerültebbnek tekinthetjük mind tartalmi, mind formai szempontból a Te a Tavaszt Szeret című vers fordítását:

*Te a tavaszt szereted
Én az őszt szeretem.
Tavasz a te életed,
Ősz az én életem.*

*Piros arcod a tavasz
Virító rózsája,
Bágyadt szemem az ősznek
Lankadt napsugára.*

*Egy lépést kell tennem még,
Egy lépést előre,
S akkor rájutok a tél
Fagyos küszöbére.*

*Lépnél egyet előre,
Lépnél egyet hátra,
S benne volnánk közösen
A szép meleg nyárba.*

*A vidám tavasz kedves neked
Nekem az ősz kedves
Neked az élet tavaszi virág
Nekem már elhervadt.*

*Neked bíbor arcod ég
Elvakítja a szemet
Nekem lám, a naparcom,
Olyan mint a hervadt virág.*

*Amikor a lábam lép
Egy lépést előre
Akkor a tél zord fagya
Kerül szemem elé.*

*Lépj kedves előre
Én meg visszalépek,
Együtt megyünk akkor talán
A nyár közepébe.*

*Гажа тулыс донa тэд,
Меным арыс – муса.
Тенад олөм – тувсов цвет,
А менам нин ... кусö.*

*Тэнад алöй чужöмбан
Ломзё, синмöс ёрö.
А менам со, шондйбан, –
Бытьё нярьöм дзоридз.*

A kifogástalan tartalmi hűség szem előtt tartásával még a komi népköltészet gyakori szép virágát is felhasználja fordításában. (A *sondiban* 'naparc' szó többször előfordul Fokos Zürjén Népköltészeti Mutatványaiban, Fokos külön jegyzetben is megemlékezik róla.)

Íme a formai egybevetés eredménye:

Petőfi rímrendszere: abab x b x b abab abab

ritmusa: 7676 7676 7676 7676

Litkin rímrendszere: axax axax abab abab

ritmusa: 7676 7676 7676 7676

Lényegében sikerül megtalálnia A kicsapott folyó hangulatát is:

Kicsapott a folyó,
Vízben úszik a táj.
Túl a vízen lakol,
Édes rózsám, ne várj.
Elvitte az árvíz
A töltést, a hidat;
Amott megy a hídból
Az utolsó darab.

Magam egy halomról
Nézek át a vízen;
A vízen keresztül
Galamb száll sebesen.
Nem is tudom ugyan:
Galamb-e igazán,
Ami ott száll... vagy az
Én sóhajtásom tán?

Hiszen megáradt a víz,
El vannak öntve a rétek.
Túloldalon kedves
Engem ne várj!
A tavaszi árvíz
A hidat elvitte,
Túloldalra menni
Hiszen elzárult az út. (!)

Nézek a hullámra
A hegycsúcson állva.
A túloldalra galamb
Száll a felhő alatt.
Suhan repül a galamb
S ni csak ez a galamb
Odarepül talán
Az én kedvesemhez.

Туома тай ваыс,
Ойдомаось видзьяс.
Модлапöлад, көзюк,
Менö тэ виччысь!...
Тувсов ытва ваыс
Буджан поссö нуис,
Модлапöлö мунны
Тупкысис тай туйыс.

A legkiválóbb komi költő, Lebegyev Komi Föld című verséből jól ismerjük a jellegzetes, gyakran kiöntő komi folyókat. A Petőfi-vers Litkint szülőföldje gyakori látványára emlékezteti, a népdali mondanivaló egészen megragadja.

A keresztrímeket részint ölelkezőkkel váltja fel, de a költeményt ez nem transzponálja más hangnembe. Ritmikailag az eredetihez teljesen hű:

Petőfi rímei: ababxcxc xaxabcbe
ritmusa: 66666666 66666666

Litkin rímei: axxaaxxa abcbcdgd
ritmusa: 66666666 66666666

A Fekete Kenyér fordítása – tartalmilag – egészen pontos megfelelője az eredetinek:

Miért aggódol, lelkem jó anyám,
Hogy kenyeretek barna, e miatt?
Hisz meglehet: ha nincs idehaza
Tán fehérebb kenyérrel él fiad.
De semmi az! csak add elém, anyám,
Bármilyen barna is az a kenyér.
Itthon sokkal jobb ízű énnekem
A fekete, mint máshol a fehér.

Miért búsulsz te kedves anyám,
Azért, hogy a kenyérünk fekete?
Amikor a háznál nincs kenyér
Talán fehér kenyérrel lesznek jóllakott?
Ne búsulj anyám! szelj még
Ha fekete is! Ez – a te kenyered!
Idegen földön a legfehérebb kenyér
Sem olyan drága édes és jó.

Мыйла тӱждысян тэ, муса мамӱй,
 Сы понда, мый няньным мян сьӱд?
 Кодыр керка помад нянь тор абу,
 Еджыд няньӱн лоан ӱмӱй пӱт?

A kisebb eltérések, vagy az egyes sorok felcserélése nem félreértésből származnak, csupán a komi nyelv szempontjából szerencsésebb megoldást jelentenek. (Ilyen pl. a jóllakott igenév használata.) Litkin ritmikailag epigrammatikusabb szerkezetet alkot, ezzel a páros-páratlan sorok ellentétét még jobban kiemeli. Íme a formai összehasonlítás:

Petőfi rímei: xaxaxaxa

ritmusa: 10 10 10 10 10 10 10 10

Litkin rímei: xaxaxaxa

ritmusa: 10 9 10 9 10 9 10 9

A Kellemetlen Őszi Reggel fordítása nehezebb feladatot jelent, melyet sikerül kiválóan megoldania:

Kellemetlen
 Őszi reggel.
 Kedvetlen, borús idő,
 Hulldogál az
 Elvirított
 Őszi tájra az eső.

A szobában
 ketten ülünk
 Együtt: én s az unalom.
 Terhes vendég!
 Mint malomkő
 Csügg rajtam. De megcsalom.

Szépen titkon
 A szobából
 Kiröpítem lelkemet.
 Szállj, lelkem, szállj
 Messze, messze...
 Utad napnyugatra vedd.

Napnyugatra
 Vannak, akik
 Én előttem kedvesek:
 Agg szülők és
 Ifjú lányka
 S mind, akiket szeretek.

Járd be őket,
 Járd be sorra,
 S jőj meg késő est felé
 Édességgel
 Megterhelve,
 Mint virágokról a méh.

Nem vidám
 Őszi reggel
 Az eső mintha dézsából szakadna.
 Sötét, komor
 Házban
 Nincs kedélyes kicsiny fészek.

Ülünk mi
 Az ablaknál
 Ketten: én és a bánat.
 Kellemetlen vendég!
 Hogy aztán
 Ne menj el (!)

Titokban a házból
 Elküldöm lelkemet,
 Örömet keresni
 Repülj, lelkem
 Szállj messzire,
 Nyugat felé találj utat.

Repülj lelkem
 Szüleimhez
 Oda, ahol a kedves otthon van
 Menj, érkezz.
 A kedveshez
 S ahol a jó barát él.

Hozz ide
 Vidám hírt
 Este, naplemente felé,
 Ahogy a méh
 Hoz haza
 A virágról édességet.

*Абу гажд Арсясь
Зэрыс кисьтö кöшысь моз.
Пемыд, шуитöм
Керка пытшкын,
Абу кыыд дэескыд поз...*

Ennek a versnek a megértése és lefordítása támasztja a legkomolyabb igényeket. Litkin minden szempontból tökéleteset alkot, Petőfi hangján, de komi nyelven szólaltatja meg a költeményt. A nyomasztó hangulat, a magyarázhatatlan bánat, a vigasztalan ősz valamennyi színe felkerül palettájára. Formailag sem lehetne hűségesebb. Petőfi 3., 6. sorbeli rímeit alkalmazza, s a verset végig lükteti az eredeti 447447-es ritmus.

A fordításokat tovább boncolgatni nyelvi, tartalmi szempontból nem érdemes. A nagyobb pontosság már a költői egyéniséget és a komi nyelv épségét veszélyeztetné, s valószínűleg a költemények is sokat vesztenének lendületükből.

Érdemes pillanatig elidőzni e kérdésnél: mért nem jelentősebb verseket ültetett át a kiváló költő komi nyelvre? A választott versekből irodalmunk igazi Petőfijét nem lehet megismerni. Magyarázatot találni nehéz. Lehet, hogy a pályája kezdetén, a közéletbe való kilépése előtt álló Petőfi egyéni hangja, problémái, belső lázadozásai, lassú erőgyűjtése s főleg népi hangvétele közel áll Litkin költői egyéniségéhez, még inkább a fejlődő komi irodalom mai arculatához. Meggyőződésünk, hogy Litkin komolyabb feladatokat is pompásan megoldana.

Minden sor értékes, melyet a magyar irodalom klasszikusaiból idegen nyelven olvashatunk, kultúránk szeretőit és terjesztőit jobban meg kellene becsülnünk. Legfontosabb tennivalónk, hogy nagy íróink és költőink alkotásaiból a legjobbakat és legjelentősebbeket terjesszük és ajánljuk idegen nyelvre való lefordításra.

Rokonnépeink költészete sok szempontú tanulmányozást érdemel. A műfordító és tudós Litkin mellett az elkövetkezőkben, Litkinnel, a komi nép nagy költőjével is foglalkoznunk kell. Itt mondok hálás köszönetet Radanovics Károly barátomnak, aki a cikk elkészítésénél nagy segítségemre volt.

1960-ban Budapesten rendezték az első finnugor kongresszust (CIFU-t). E rendkívül fontos és jelentős tudományos esemény egyik szenzációját a szovjet küldöttség jelentette, amelynek – többek között – tagja volt az észti Paul Ariste, az orosz-vogul (?) Valerij Csernyecov, a vogul Duszja Rombangyjeva, a votják Tamara Tyepljasina, néhány fiatal cseremisiz és mordvin nyelvész, valamint Vaszilij Litkin, zürjén költő és nyelvtudós. Őt magyar és finn barátai a húszas évek végén látták utoljára Helsinkiben és Budapesten, ösztöndíjasként, majd egy negyed évszázadra eltűnt a börtönök, a lágerek, az Isten háta mögötti szovjet városok száműzöttségében. 1960-ban engedték ki először külföldre. Nyelvészeti előadással és egy új verseskötettel érkezett (benne Petőfi- és Ady-fordításokkal). Ő biztatott zürjén irodalmi kutatásaim folytatására, felesége, a votják T. Tyepljasina pedig barátokat és segítőköt szerzett számomra szülőföldjén. Mint a kongresszus legfiatalabb előadó résztvevőjében (ahogy Pertti Virtaranta írta 1961-ben) ez a kettős találkozás döntötte el bennem végképp, hogy ezentúl a finnugor irodalmak kutatását választom feladatommul. – E cikk megírására egyébként Bóka László professzorem biztatott, aki meghallgatta kongresszusi előadásomat.

